

шого вивчення різноманітних форм втілення психонаративу в художньому творі вбачаємо у з'ясуванні механізмів їхньої взаємодії в семантичному просторі художнього тексту.

Література:

1. Алехнович А. С. Жанровое своеобразие романа Дж. М. Кутзее «В ожидании варваров» / А. С. Алехнович // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». – 2010. – № 5 Филология [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2010/5/Alekhovich/>
  2. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л. Я. Гунзбург. – М. : INTRADA, 1999. – 415 с.
  3. Кайда Л. Г. Композиционная поэтика текста / Л. Г. Кайда. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 408 с.
  4. Клеменова Е. М., Кудряшов И. А. Психоповествование как нарративная техника авторского моделирования художественного дискурса / Е. М. Клеменова, И. А. Кудряшов // Труды Ростов. гос. ун-та путей сообщения. – №1 (22), 2013. – С. 174.
  5. Константинова Н. В. Лингвостилистические особенности прозы Дж. М. Кутзее: автореф. дис. ... канд. филол. Наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Константинова. – СПб., 2009. – 21 с.
  6. Кубрак М. С. Исторические взгляды и творческая деятельность Дж. М. Кутзее: автореф. дис. ... канд. истор. наук: спец. 07.00.03 «Всеобщая история (новейшая история)». – М., 2012. – 16 с.
  7. Меликбекян А. Концепция времени и пространства в романах Дж. М. Кутзее / А. Меликбекян // Проблемы современной филологии : сб. статей молодых ученых. – Ереван : Ер.ГЛУ, 2005. – Т.3. – С. 3–11.
  8. Савельева В. В. Художественная гипнология и онейропоэтика русских писателей / В. В. Савельева. – Алматы : Жазусы, 2013. – 520 с.
  9. Тарнаруцкая Е. В. Монтаж и фрагментарная проза: к вопросу о разграничении техник / Е. В. Тарнаруцкая // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, 2012. – Т. 14. – № 2. – С. 230–234.
  10. Attridge D. Coetzee and the Ethics of Reading: Literature in the Event / D. Attridge. – Chicago : The University of Chicago Press, 2004. – 225 p.
  11. Coetzee J. M. Doubling the Point: Essays and Interviews. [ed. by D. Attwell]. – Cambridge : Harvard University Press, 2014. – 438 p.
  12. Head D. The Cambridge Introduction to J. M. Coetzee / D. Head. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – 115 p.
- Джерела ілюстративного матеріалу:**
13. Coetzee J. M. Waiting for the Barbarians / J. M. Coetzee. – N. Y. : Penguin Books, 2010. – 180 p.

УДК 811.161.2'373.612.2:070

О. А. Ільченко,

Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

ЕВФЕМИЗМИ СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ЗМІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано евфемізми, що продукуються і функціонують в українській мові сучасних ЗМІ, тобто характерні для українського мас-медійного соціалекту. Дослідження репрезентує результати впливу соціальних факторів на вживання евфемізмів – мовленнєвих фактів, що за своєю природою підпорядковуються соціальним орієнтирам. Евфемізми інтерпретовано в соціальному аспекті.

Ключові слова: евфемізм, соціальний аспект, мова ЗМІ.

В статье проанализировано эвфемизмы, что продуцируются и функционируют в украинском языке современных СМИ. Исследование представляет результаты влияния социальных факторов на употребление эвфемизмов – речевые факты, что естественно подчиняются социальным ориентирам. Эвфемизмы интерпретируются в социальном аспекте.

Ключевые слова: эвфемизмы, социальный аспект, язык СМИ.

This paper deals with the euphemisms that are produced and function in the Ukrainian language of modern media. The aim of using euphemisms is the desire to avoid communication conflicts and failures, camouflage reality; encrypting messages from other parties. The work represents the results of the influence of social factors on the usage of euphemisms. The main causes for the social aspects of euphemisms was revealed: 1) human speech – a means of communication that has a social nature; 2) the man and his inner world is social, public-oriented and community driven; 3) speaker's assessment can be regarded as rude, tactless; 4) psychological mechanisms of euphemistically replacement are activate the communication 5) the selection of such signs, which can soften harsh words and expressions, to mask, to cover up the essence of the phenomenon; 6) selection of euphemisms depends on the situation of communication. In the article named spheres of social life, which often use euphemisms. The spheres of social life include diplomacy; the repressive actions of the authorities; state, military secrets; the activities of the military, intelligence, police, criminal investigation department and other organs of human power, the activity of which is hidden; the distribution and maintenance; relations between different social groups, the status of such groups; some professions, euphemistically replacement names which raises the prestige of these professions or hide negative impression from their direct equivalent. This work is scheduled prospect of further research that is explored ways to produce euphemisms.

Key words: euphemism, social aspect, media language.

Евфемізми – складне й багатогранне явище: з одного боку, ці одиниці властиві всім мовам світу; з іншого, – у кожному конкретному випадку (мові) вони відображають специфічні культурно-національні риси, властиві відповідній нації, тобто є мовними й культурними універсальними. Вирішальним у доборі й використанні евфемізмів уважаємо людський фактор, тому прийоми евфемізації тісно пов'язані з реалізацією ситуативної доречності мовлення (евфемізми повинні відповідати структурі й стилістичним особливостям мовлення, умовам і завданням спілкування, змісту висловленої інформації, обраному жанру й стилю викладеного, адресанту й адресату) [6, с. 9].

Проблему евфемізмів у науковій парадигмі активно вивчали Л. П. Крисін [3], Н. М. Потапова [4], Ю. Г. Синельников [5], Т. Я. Якубіна [5], О. О. Уварова [6] та багато інших маститих і молодих учених-лінгвістів. Праці названих та інших мовознавців різняться об'єктом дослідження – евфемізми вивчають на матеріалі англійської, німецької, російської, української, французької та інших мов. Ця стаття репрезентує україномовний сучасний зріз мас-медійного лінгвального простору. Дібрані евфемізми ЗМІ проаналізовано в соціальному аспекті. Тож **актуальність** цієї розвідки зумовлена необхідністю виявити в мові сучасних україномовних ЗМІ мету, причини й напрями евфемізації в соціальному аспекті.

Об'єкт дослідження – евфемізми в українській мові ЗМІ.

Предмет вивчення – соціальний вимір евфемізмів сучасної української мови ЗМІ.

Джерельною базою цієї розвідки послуговували словник метафоричних словосполучень української преси [2], матеріали телевізійних ЗМІ й інтернет-новин, що не ввійшли до названої лексикографічної праці у зв'язку з її джерельними, тематичними та часовими обмеженнями.

Мета дослідження – виявити мету евфемізації мас-медійної мови, причини, теми і сфери продукування евфемізмів в україномовних ЗМІ.

У процесі спілкування людина, як правило, намагається замаскувати, пом'якшити те, що сприймається суспільством як зле, недобре, небажане (безробіття, голод, хвороби, смерть, насильство, війни, тероризм). Мовець намагається уникнути гострих питань у процесі комунікації, пом'якшити складні моменти, що заважають людським взаємовідносинам, замінюючи небажані слова й вирази евфемізмами, що не знімають експресії, а посилюють виразність, переконливість тексту й мовлення [1, с. 74; 5, с. 102]. Тож мета використання евфемізмів у соціальних і міжособистісних вимірах – прагнення уникати комунікативних конфліктів і невдач, не створювати у співбесідника відчуття комунікативного дискомфорту; у більш соціальному смислі – маскування, камуфлювання дійсності; шифрування повідомлення від сторонніх осіб [3].

Головним побудником евфемізації визначають соціальний. До соціальних факторів, що впливають на вживання евфемізмів, Н. М. Потапова відносить «ситуацію спілкування, соціальні класи, ролі й статус мовців, їх статеву належність» [4, с. 42].

Соціальні причини евфемізації мовлення, як правило, визначають такі:

- 1) мова людини – засіб спілкування, що має соціальну природу [4, с. 41];
- 2) людина і її внутрішній світ соціальні, тобто суспільно орієнтовані й суспільно зумовлені [4, с. 41]: те, що в одному середовищі сприймається як евфемізм, в іншому – може сприйматися в новій інтерпретації [3];
- 3) оцінка мовцем предмета мовлення, пряме позначення якого може розцінюватися як грубість, нетактовність, непристойність [3];
- 4) психологічні механізми евфемістичної заміни активізуються в спілкуванні [4, с. 41];
- 5) добір комунікатором таких позначень, що здатні пом'якшити грубі слова й вирази, замаскувати, завуалювати сутність явища [3];
- 6) добір евфемізмів залежить від ситуації спілкування [4, с. 41]: «чим жорсткіший соціальний контроль комунікативної ситуації і контроль комунікатором власного мовлення, тим вірогідніша поява евфемізмів; і, навпаки, у слабо контрольованих мовленнєвих ситуаціях і у високій автоматизації мовлення <...> евфемізми можуть замінюватися «прямими» еквівалентами, або дисфемізмами» [3].

Оцінка мовцем того чи того предмета мовлення з точки зору пристойності, ввічливості, толерантності орієнтована на відповідні теми і сфери діяльності людей. Традиційними темами і сферами евфемізації є такі:

- деякі фізіологічні процеси і стани;
- певні частини тіла, пов'язані з «тілесним низом» (вираз Л. П. Крисіна); специфіка об'єктів такого типу полягає в тому, що навіть непряме, евфемістичне їх позначення в побутовому дискурсі сприймається як непристойне;
- стосунки між статями;
- хвороба й смерть [3].

Пор.: *загибель і В останню путь* проводжали Андрія Кузьменка, Скрабіна або просто Кузьму (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 19:41).

Ці сфери евфемізації Л. П. Крисін називає особистими; вони стосуються життя й особистості адресанта, адресата чи третіх осіб [3]. Особисті сфери евфемізації властиві відповідним дискурсам, наприклад, побутовому чи медичному, що реалізуються зокрема у царині ЗМІ, але в цьому континуумі мають обмежений характер продуктивності.

Явище евфемії спостерігаємо й у різних сферах соціального життя людини й суспільства. Активно розвиваються способи й засоби евфемізації, дотичні до соціально важливих тем і сфер діяльності людини, її стосунків з іншими людьми, суспільством, владою. Тож сфери соціального життя, у яких активно використовують евфемізми, визначаємо такі:

– дипломатія. Цілком очевидно, що ті комунікативні завдання, що спіткають дипломатів і політиків, неможливо вирішити, використовуючи тільки прямі номінації, уникаючи натяків, недомовленостей, камуфляжу [3], напр.: *Арабський вектор української політики* (Закон і бізнес, № 11, 2002); *Напустившись на опозицію, Кучма знайшов у неї і «вибухонебезпечну троцькістську фразеологію»* <...>, *і «запалені факели»*, «такі словечка, як революція, повстання, переворот», приписав їй «вибухи на Троцинському ринку, інструкції з виготовлення бомб», «цивільну міжусобицю» <...>, «розкол нації» і ще цілий букет гріхів, забувши, напевно, що він сам націю вже давно розколов (Сільські вісті, № 106, 2004); *Американський слід ... в національних інтересах України* (Комуніст, № 7, 2006); *Антикризова парасолька для своїх. Кабмін ошчасливив мільйонерів і забудовника коштом платників податків* (Закон і бізнес, № 33, 2009); *Сепаратистський наступ, шитий кремлівськими нитками* (1+1, ТСН, 07.04.2014, 19:30); *Візит Назарбаєва до України – спроба Путіна вести переговори і «не втратити обличчя»?* (<http://www.radiosvoboda.org/content/artide, 22.12.2014, 21:28>);

– репресивні дії влади [3], пор.: *крадіжки діамантів та перевезення їх авіатранспортом і Діамантові злочинці* (1+1, ТСН, 19.02.2013, 20:06); *сепаратистський обстріл і Роздонбасило* (СТБ, Вікна, 16.04.2014, 18:14); *звалений пам'ятник Леніна й корисний брут* (1+1, ТСН, 31.01.2015, 20:05); *пам'ятник Леніну й металевий ідол* (1+1, ТСН, 31.01.2015, 20:03);

– державні й військові таємниці, на кшталт, виробництва зброї, відповідних видів техніки, соціальний і чисельний склад закладів, профіль їх роботи та ін. [3], напр.: *Неспокійний Крим* (1+1, ТСН, 06.03.2014, 08:00); *Буремний схід – Донеччина* (1+1, ТСН, 13.05.2014, 19:43); *Російський «гуманітарний конвой» перетнув український кордон та зараз рухається у напрямку Луганська, не чекаючи закінчення оформлення вантажу українською стороною* (<http://www.espreso.tv/nevs, 22.08.2014, 11:25>); *Наливайченко: Водії «гуманітарного конвою» на Донбасі керуватимуть військовою технікою* (<http://www.espreso.tv/nevs, 22.08.2014, 13:40>);

– діяльність армії, розвідки, міліції, кримінального розшуку, органів влади, діяльність яких має бути втаємниченою [3], пор.: *партія Регіонів і Як лакеї знищують країну* (Український тиждень, № 40, 2012); *направлення російських військ в Україну й Кремль грає військовими м'язами* (ICTV, Факти тижня, 12.05.2014, 07:50); *зустріч у Києві Ф. Оланда, А. Меркель, П. Порошенко з метою обговорення плану подальших дій на сході України і несподіваний політичний десант* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 18:50); напр.: *Європейські донори готові розвивати малий та середній бізнес в Україні* (<http://agravery.com/ua/ekonomika, 13.02.2015, 21:04>). Така інформація не стільки приховується, скільки подається в іронічному світлі, як непрямий опис, натяк.

– сфера розподілу й обслуговування [3], напр.: *Повернення блудної книжки – з базару до магазину* (Галицькі контакти, № 8, 2002); *У битві за пивну «Корону» перемогли українці. Ніжинські пивовари створили прецедент вдалого захисту вітчизняним виробником власного бренду* (Галицькі контакти, № 27, 2002); *Лубни: «бензинова лихоманка»? (Самостійна Україна, Ч. 39, 2004);*

– деякі професії, евфемістична заміна назв яких піднімає престиж відповідних професій або приховує негативне враження від їх прямого еквівалента [3], маскує високі державні посади, напр.: *При призначенні чиновників різного рангу дотримувалися єдиного критерію їх добору – родинні зв'язки, кумівські відносини і безумовно особиста відданість самопроголошеному «батьку» нації* (Комуніст, № 79-80, 2005); *Батько безладу. Гра в парламентсько-президентську республіку, розпочата головою Верховної Ради Володимиром Литвином, може закінчитися олігархією* (Контракти, № 3, 2006); *«Безперервний» керівник. Члени ВРЮ запевняють: Пасенюк легітимно очолює ВАС* (Закон і бізнес, № 5, 2010);

– евфемістична заміна назв предметів, що негативно, вороже, болісно сприймаються в соціумі, пор.: *боєприпаси й такі подарунки прилетіли із селища Сартана* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 19:01), *подарунок від терористів так і лишився лежати у воді на дні річки* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 19:04).

Наведені приклади евфемістичних уживань доводять продуктивність соціальних сфер для евфемізації мови ЗМІ. Це зумовлено призначенням публіцистичного стилю (якісне інформування й ефективний вплив на свідомість реципієнта, формування суспільно-громадської думки), яким послуговуються для вербального оформлення мас-медійного дискурсу.

Отже, евфемізми в соціальних сферах людської діяльності характеризуємо з позицій їх цільової орієнтації; причин соціальної зумовленості; інтерпретації тем і сфер соціального життя, у яких використовуються евфемізми. Евфемізми використовують для уникнення комунікативних конфліктів; маскування, камуфлювання дійсності; шифрування повідомлення. Соціальні фактори впливають на вживання евфемізмів, що підпорядковуються соціальним орієнтирам. Причини соціальної зумовленості евфемізмів пов'язані з соціальністю мови людини; соціальністю самої людини; прагненням уникнути грубої, різкої оцінки предмета мовлення; психологічними механізмами евфемістичної заміни; пом'якшенням грубих слів і виразів, маскуванням сутності явища. До особистих сфер використання евфемізмів належать деякі фізіологічні процеси і стани; частини тіла, пов'язані з «тілесним низом»; стосунки між статями; хвороба й смерть. До сфер соціального життя належать дипломатія; репресивні дії влади; державні й військові таємниці; діяльність армії, розвідки, міліції, кримінального розшуку та інших органів людської влади, діяльність яких має бути втаємниченою; сфера розподілу й обслуговування; професії, евфемістична заміна назв яких піднімає престиж відповідних професій або приховує негативне враження від їх прямого еквівалента, маскує високі посади; евфемістична заміна назв предметів, що негативно сприймаються в соціумі.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні лексичних і граматичних способів продування евфемізмів та у практиці лексикографування евфемізмів сучасних ЗМІ.

Література:

1. Заботкина В. И. Новая лексика в современном английском языке / В. И. Заботкина. – М. : Высшая школа, 1999. – 137 с.
2. Ільченко О. А. Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства : словник метафоричних словосполучень української преси (2000-2010 рр.) / О. А. Ільченко. – Харків, 2012. – 198 с.
3. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л. П. Крысин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-94.htm>.
4. Потапова Н. М. Влияние социальных факторов на употребление эвфемизма / Н. М. Потапова // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2009. – Вып. 39. – С. 41–49.
5. Синельников Ю. Г. Сферы употребления эвфемизмов в современном французском языке (на материале женских журналов) / Ю. Г. Синельников, Т. Я. Якубина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sinelnikov.u.sferi/uptrebleniya.pdf>.
6. Уварова Е. А. Системная семантика английского эвфемизма : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – «Германские языки» / Е. А. Уварова; ГОУ ВПО «Тульский государственный педагогический университет имени Л. Н. Толстого». – М., 2012. – 30 с.

УДК 81'42.12.6

К. А. Кантур,

Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса

ЭВОЛЮЦИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ (XIX В. – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX В.)

Статтю присвячено характеристиці еволюційного розвитку операціонального компонента порівняльно-історичного методу в російському та українському мовознавстві XIX ст. – першій половині XX ст. на матеріалі східнослов'янського переходу [e] > [o]. Автор аналізує погляди А. Х. Востокова, І. І. Срезневського, О. А. Потебні, М. А. Колосова, А. І. Соболевського, І. В. Ягича, Ф. Ф. Фортунатова, А. А. Шахматова та їх послідовників. Переважно увагу приділено шахматовській концепції взаємодії вокалізму і консонантизму в історії східнослов'янських мов, в рамках якої перехід [e] > [o] розглядається як одна з V-депалаталізацій.

Ключові слова: порівняльно-історичний метод, операціональний компонент, східнослов'янський перехід [e]>[o], V-депалаталізації, лінгвоісторіографічний аспект.

Статья посвящена характеристике эволюционного развития операционального компонента сравнительно-исторического метода в русском и украинском языкознании XIX в. – первой половине XX в. на материале восточнославянского перехода [e] > [o]. Автор анализирует взгляды А. Х. Востокова, И. И. Срезневского, А. А. Потебни, М. А. Колосова, А. И. Соболевского, И. В. Ягича, Ф. Ф. Фортунатова, А. А. Шахматова и их последователей. Преимущественное внимание уделено шахматовской концепции взаимодействия вокализма и консонантизма в истории восточнославянских языков, в рамках которой переход [e] > [o] рассматривается как одна из V-депалатализаций.

Ключевые слова: сравнительно-исторический метод, операциональный компонент, восточнославянский переход [e] > [o], V-депалатализации, лингвисторикографический аспект.

The article is devoted to the characteristics of the operational component of the comparative-historical method evolutionary development in the Russian and Ukrainian linguistics of the XIX century – the first half of XX century on the basis of the [e]